

خشونت در فوتبال قابل پیشگیری است

محمد جهانفر

دانشیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

چکیده

مسأله مورد بررسی این تحقیق پی بردن به علل و عوامل عمده خشونت در فوتبال است. می‌خواهیم بدانیم (از نظر تماشاگران) تا چه حد خشونت فوتبال از فقر فرهنگی و اجتماعی نشأت می‌گیرد. با توجه به نظریه‌های کم و بیش مشخصی که در مورد هیجانانگین جوانی و برخوردهای احتمالی جوانان که اغلب در بین جمعیت تماشاگر و برگزارکنندگان فوتبال بروز می‌کند، بعضی از سؤالاتی که تعیین کننده ظهور خشونت بوده است پاسخگیری شده است و درجه تطابق یافته‌های تحقیق با فرضیات مد نظر، مورد آزمون قرار گرفته است. از جمله دست‌آوردهای این تحقیق این است که به دلیل هیجان‌آفرینی ورزش فوتبال، نسل‌های جوان‌تر که پرشور و پرتحرک هستند از این مسابقات هیجان‌آمیز فوتبال که تنها ورزش و سرگرمی ارزان قیمت برای محصلین و جوانان غیرشاغل نیز می‌باشد استقبال بیشتری به عمل می‌آورده‌اند لیکن وجود این هیجان در جوانی لزوماً دلیلی بر بروز خشونت آنها نمی‌تواند باشد. ارتقاء فرهنگ عمومی خاصه وسائل ارتباط جمعی و جراید ورزشی، ایجاد زمینه‌های متعدد تفریح هیجان‌زا و نیز اشتغال جوانان، برنامه‌ریزی برای تربیت هیجانانگین (به ویژه جوانان) با جلب مشارکت نیروی امنیتی و تنظیم برنامه برای تعیین روز خشونت‌زدایی فوتبال و مطلوب سازی نحوه بروز هیجان در دوره جوانی از جمله پیشنهادات این تحقیق است.

واژگان کلیدی: ظهور خشونت، تماشاگران فوتبال، کم سن و سالی، هیجان، مواد آتش‌زا، زشت‌گویی، همبستگی‌ها، دسته‌بندی عوامل.

مقدمه

هدف از این نوشتار، بررسی علل و عوامل خشونت است تا بتوان بارفع این علل و معضلات ورزشی به یک مسابقه ورزشی خالی از خشونت رسید که در جهت سالم سازی جامعه ورزشی و انجام اصلاحات لازم برنامه ریزی شود. برای اجرای این طرح تحقیق، جامعه تماشاگران استادیوم در اولین جمعه دیماه ۱۳۸۰ (برای چهار تیم پیکان، مس سرچشمه و نیز پاس و استقلال) مورد بررسی و حدود یک هزار نمونه از استادیوم ورزشی (که در تاریخ مزبور نیمه پر بود) مورد مصاحبه قرار گرفتند. ابزار تحقیق، پرسشنامه بوده و نمونه ها به شکل تصادفی سیستماتیک از بین تماشاگرانی که در جایگاههای مختلف استادیوم استقرار یافته بودند، انتخاب گردیده است.

با فرض اینکه بروز بعضی از پیش آمدها (مثل زشت گویی تماشاگران یا مصرف مواد آتش زرا و ...) موجب ظهور خشونت در فوتبال می گردد، سؤالاتی در پرسشنامه مربوط به تماشاگران آورده شده است که پس از انجام مصاحبه و تجزیه و تحلیل آماری این پرسشنامه ها، یافته های مرتبط به متغیرها و دسته عوامل مؤثر در خشونت مشخص گردیده اند.

این مقاله به ابعاد نظری خشونت در فوتبال محدود نگردیده است و در مرحله تطابق با نظریه های قبلی به نتایج تازه ای دست یافته است. با مرور کارهای دیگران همچنین زمینه برنامه ریزی زمانی و مکانی و الگوی پژوهشی میدانی لازم فراهم گردیده است. مشاهده آثار خشونت در فوتبال، انجام مرحله آزمایشی سؤالات، تعیین فرضیه (که دال بر ارتباط علت ناهماهنگی هایی در مسابقه بوده و منجر به معلول خشونت گردیده است) انجام مصاحبه و تکمیل پرسشنامه، تطبیق یافته ها با فرضیه های مربوط که موجب یافته ها و اعلام اصل های تازه ای شده، پیگیری گردیده است. به عبارت دیگر در این تحقیق ۶ مرحله مشاهده، آزمایش، فرضیه سازی، اجرا، تطبیق با فرضیه ها و بالاخره اعلام یافته و اصلهای تأیید شده انجام پذیرفته است.

پیشینه پژوهش

از نظر تجربی پدیده های ابراز خشونت به شکلهای اداری همچون زندانهای انفرادی یا سیاسی (قتلهای زنجیره ای) و یا خشونتها که در جامعه پدیدار شده است (همچون قضیه خفاش

شب در تهران یا سعید حنایی در مشهد که به قتل جمعی از زنان منجر می‌شده) نشانگر شیوع آسیب‌های اجتماعی در ایران بوده است. خاصه مقایسه بعضی از خشونت‌هایی که منجر به جرائم عمومی یا اقتصادی شده، نسبت به کشوری مثل فرانسه (با جمعیت تقریبی مشابه با ایران) تفاوت زیادی داشته است. مثلاً کشور ایران در سال ۱۳۷۹ از چند درصد تفاوت افزایشی (برای تصرف عدوانی)ها و تا بیش از پنج برابر تخلف (اعمال منافی عفت) از کشور فرانسه به مراتب جرم‌زاتر بوده است*.

در مورد ماهیت خشونت و اینکه تداوم خشونت و بی‌ثباتی در این دوره با ویژگی‌های شکاف‌های اجتماعی موجود در این کشور ارتباط دارد، مطالبی ارائه شده است (پایان نامه دلاوری، ۱۳۷۸، حقوق دانشگاه تهران). در فهرست منابع خشونت باید توجه داشت آسیب‌پذیری در فوتبال نسبتاً بیش از دیگر ورزشها اعلام شده است. مثلاً میزان ابتلا به ناهنجاریهای وضعیتی در ۸ رشته ورزشی انجام شده است که به ترتیب در تنه برای رشته فوتبال تا ۳٪ و تا ۲٪ برای ژیمناستیک آسیب‌پذیری اعلام شده است در اندام تحتانی نیز برای فوتبال ۳۱٪ آسیب‌پذیری داشته است (هنری، ورزشکاران ۱۳۷۳).

در مطالعه صدمات ورزشی، فوتبال شایع‌ترین نوع صدمات را داشته است. انواع ضرب‌دیدگی و پیچ خوردگی بیشترین میزان صدمات در اندام تحتانی (۶۷٪) و متداولترین نواحی بروز آنها مچ پا و ساق پا می‌باشد (رمضانی ۱۳۷۲). همچنین تخلیه هیجان‌ات با ورزش مورد بررسی قرار گرفته است. اینکه آیا تخلیه حالات هیجانی به وسیله پرخاشگری‌های حین بازی می‌تواند در جهت ارتقاء سطح روابط فردی و اجتماعی موثر واقع گردد نیز بررسی شده است. نتیجه این است که اختلاف معنی‌داری بین پرخاشگری دانش‌آموزان ورزشکار فوتبال و کاراته در سطح اطمینان ۹۵٪ مشاهده گردیده است (جلونگر، حسن، مقایسه پرخاشگری ۱۳۷۴ اصفهان).

همه می‌دانیم که خشونت در ورزش‌های مختلف راه یافته است. اگر خشونت در مسابقات نباشد، چقدر فوتبال در یک روز تعطیل ما جالب می‌گردد. اگر بازیکنان هرازگاهی شاهد خشونت نباشند، مسابقات ورزشی چقدر منظم شده و سامان می‌پذیرد.

امید است که به زودی مرکز مسابقات بین‌المللی سال ۲۰۰۲ برنامه‌های لازم را به اجرا گذارد. زیرا، آینده فوتبال کشورها اگر در ارتباط با عامه مردم نباشد فوتبال نیست. فوتبال وقتی

*. دکتر حسینی، مقاله منتشر نشده از سمینار آسیب‌شناسی ایران، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران ۱۳۸۰/۱۲/۷

فوتبال است که تلاش واقعی که در جریان زندگی مردم اتفاق می‌افتد، به نحوی در مسابقه منعکس سازد. از نظر اسپینگ من (۲۰۰۱) پایه‌گذار صحنه ورزش بی‌خشونت «امروزه هر هفته موردی از خشونت فوتبال در گوشه و کنار جهان پدیدار می‌گردد. له‌شدن و مردن ۲۵ انگلیسی در مسابقه نیمه‌نهایی بین لیورپول و ناتینگام در ۱۵ آوریل ۱۹۸۹ خاطره تلخی است که قلب بسیاری از علاقمندان فوتبال را جریحه‌دار ساخته است. حادثه‌ای که در مسابقه نهایی قهرمانی اروپا (۱۹۸۵) بین لیورپول انگلستان و یونتوس ایتالیا اتفاق افتاد نیز عبرت‌انگیز بود. این بود که به فکر عدم خشونت افتادیم. یک صحنه فعالیت بدون خشونت در استادیوم‌های فوتبال ایجاد کرده‌ایم. هدف عمده صحنه بی‌خشونتی، ایجاد آگاهی برای تماشاگران به نحوی است که خشونت در فوتبال دست‌بدهست ادامه نیابد. در نظر است که بروشورهایی در بین علاقمندان سراسر جهان توزیع گردد. ایجاد یک نوع هماهنگی برای آموزش ماجرازدایی در باشگاه تفریحی فوتبال برای هر تیم بزرگ در سراسر جهان لازم است تا همگی درک کنند ورزش و خشونت نمی‌تواند همراه گردد. همواره تلاش می‌شود که با پشتیبانی فدراسیون‌ها و باشگاه‌های تفریحی بزرگ فوتبال، کشورها را متوجه مکانیسم بی‌خشونتی کرده و یک زمینه سازمان‌دهی که خشونت‌زدایی ورزش فوتبال را دنبال کند، فراهم گردد.»

هرگز فوتبال و خشونت همراه نمی‌شوند. ما نیازمند پشتیبانی شما مردم برای تحقیقات و آگاهی‌های لازم در جهت لذتبخش کردن فوتبال هستیم. «فوتبال فقط یک مسابقه تفریحی ورزشی است» شعار هرگز خشونت نکنید، مبنایی است که نه فقط از نظر سازماندهی مسابقه بلکه برای بازیکنان، تفریح‌گران، ورزشکاران و بالاخره همه شما و ما سودمند است. بیایید از این مسابقه تفریحی لذت ببریم.^۱

برای نقد پیشینه این تحقیق لازم به یادآوری است که اولاً هیچ یک از بررسی‌های انجام شده در ایران خاص خشونت در فوتبال نبوده است. تنها موردی که از طریق پرسشنامه‌ای مطالعه خشونت در فوتبال انجام گرفته بنا به سفارش نیروهای انتظامی جنبه‌های خاصی از خشونت، محدود به نظر تماشاگران توسط دانشجوی محترم دوره دکترا با همکاری جهاد دانشگاهی دانشکده علوم اجتماعی بوده است که از نظرات برگزارکنندگان فوتبال اطلاعات محدودی داشته‌اند. ثانیاً پژوهش‌هایی که در سطح بین‌المللی انجام شده است به شکل خاص تخصصی یا برگزارکنندگان فوتبال را بررسی نکرده‌اند و نتایج بدست آمده آنها به شکل کلی و در قالب

توصیه‌های تجربی بوده است که تا حد زیادی راهگشای این تحقیق هم بوده است و ضرورت این گونه تحقیقات را نیز تداعی می‌کند.

ضرورت بررسی و تعریف خشونت

۱) ظهور خشونت‌های حادی که در استادیوم‌های ورزشی ایران به شکل آسیب اجتماعی جامعه ورزشی رخ داده است و ضرورت چاره‌جویی این آسیب اجتماعی، موجب انجام پژوهش خشونت در فوتبال گردیده است. به خصوص اینکه در سطح جهان ورزشی نیز به فکر راهکارهای مناسبی افتاده‌اند. در این بررسی توصیف و تحلیل‌های آماری امکان دسترسی به راه‌حل‌های هر چند مقدماتی را داده است. فرم‌های پرسشنامه (بوتول ۱۳۶۳؛ تادریس ۱۳۷۰) و عنوانهای منتشر شده جهانی، جداول و همبستگی‌ها، محاسبات توصیفی، شیپور فوتبال، و گزارش بررسی خشونت در فوتبال در پیوست‌ها قابل مطالعه می‌باشد*. این بررسی با پیگیری تحقیقات بعدی تکمیل تر خواهد شد.

۲) با تعریفی از خشونت و علل بروز آن در فوتبال، چارچوب نظری آن مطرح شده است و با تفکیک خشونت از هیجان، و خشونت فوتبال و اصلاح تربیت بدنی مفاهیم و فرضیه‌ها، سئوالات مربوط به خشونت در فوتبال با پیشگیری توضیح داده شده است. مدل تحقیق لسول نیز به دلیل تناسب مراحل پیام‌رسانی با مراحل اثرگذاری خشونت در فوتبال دنبال شده است.

۳) فوتبال یکی از هیجان‌انگیزترین ورزش‌ها است، باید گفت واژه ورزش به معنی ایجاد ورزیدگی، تمرین، کار پیاپی و حرکات بدنی در جهت صحت و قوت تداعی می‌شود (حامدی ربانی ۱۳۴۵) که وقتی ورزش فوتبال در جهت صحت و سلامتی توصیه شده است، در هم ریختن ورزش با خشونت، شرایط جسمی، روانی و اجتماعی ورزشکار را به خطر می‌اندازد و یک نوع تناقض اجتماعی را موجب می‌گردد. به عبارت دیگر اگر انتظار جامعه از ورزش فوتبال هم ایجاد سلامتی در جهت یک نوع بهزیستی و تامین اجتماعی است با بروز خشونت در فوتبال هدف سلامت‌جویی به خطر می‌افتد و یک نوع تضاد در این هدف‌گیری اجتماعی پدیدار می‌گردد.

۴) از نظر تعریف خشونت به معنای بروز ناگهانی و انفجارگونه نیرویی است که صورتی

*. بدلیل حجم گسترده پیوست‌ها و عدم گنجایش آن در نشریه، همه پیوست‌ها حذف شده و در دفتر نشریه جهت مطالعه علاقمندان موجود است.

تهدید کننده، مخرب و احیاناً قتال به خود می‌گیرد. از جنبه اجتماعی، خشونت با استفاده از زور یا قدرت، به شیوه‌ای مخرب، به وسیله نهادها یا هویت‌های اجتماعی در راستای تحصیل غایات مورد نظر این نهادها و هویت‌ها تعریف می‌شود. در خشونت علیه غیر، چنان‌که توماس آکویناس یادآور شده اراده آزاد دیگری زیر پا گذارده می‌شود. خشونت در معنای مورد توجه محققان یک پدیدار انسانی است و اسناد آن به طبیعت یا به حیوانات به گونه‌های انسان‌مدارانه (آنتروپومورفیک) صورت می‌پذیرد (پایا، علی، نشریه علمی کیان شماره ۲۷). خشم که از حس صیانت ذات آدمی ریشه می‌گیرد، حالت تعرضی برای مقابله و معارضه با عواملی است که منافع و مصالح فردی یا جمعی را تهدید می‌کند. معمولاً وقتی مصالح گروهی با اتفاق نظر یک گروه تهدید می‌شود، خشونت جمعی و گروهی بروز می‌کند. خشم و خشونت با علائم و آثار جسمانی (همچون جریان خون بیشتر، ترشح بعضی غدد، اختلال تنفسی، انقباض عضلانی و حرکات خطرناک) همراه است. آثار نفسانی خشونت نیز ضعف عمومی در احساس و انفعال فهم و درک و نیز اراده و تصمیم است. ضعف عواطف اخلاقی مثل درستی، شرافت، نועدوستی، حق‌پرستی، زیبایی دوستی و خیرخواهی هم با خشونت همراه می‌گردد. علل بروز خشونت، علت خشونت از تصور خطرهایی است همچون تهدید، عادات نامناسب و از خود راضی بودن، ملاحظه بی‌عدالتی، خودپرستی و تقلید از دیگران (که در حضور جمع اوج می‌گیرد) و تفاوت علت هر چه باشد، این خشونت‌ها با زمینه‌های فرهنگی خودش قابل کنترل است. و همه آنها از حیث تربیت در روانشناسی اجتماعی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار هستند. معمولاً گروهی از طرفداران یک تیم ورزشی (فوتبال) با هماهنگ کردن کوششها و فعالیت‌های خود سعی می‌کنند هدف توفیق بیشتر تیم خود را دنبال کرده و تحقق بخشند. که این امر برایشان یک ارزش است. گاهی در این هدف‌گیری از هیچ کوششی حتی به قیمت ایجاد ناهنجاریهای اجتماعی فروگذار نمی‌کند. این است که بروز بدرفتاری‌ها و ایجاد خشونت از جمله ناهنجاریها و آسیب‌های اجتماعی متداول در خشونت فوتبال شده است.

ایجاد یک نوع یکپارچگی در گروه طرفداران یک تیم ممکن است، دفاع از منافع مشترک گروه طرفدار را نیز به دنبال داشته باشد و هم‌نوایی با هنجارهای گروه طرفدار را طلب کند (هلاکویی ۱۳۵۶). تا برای رسیدن به هدف مشترک (توفیق یک تیم) هم‌نوایی با هنجارهایی از قبیل کف زدن به همراه شیپور یا مصرف مواد آتش‌زا، تکان دادن پرچم‌ها، تشویق دسته جمعی و حتی در مواردی هو کردن طرفداران تیم خودی در شرایط کم‌کاری تیم خودی و بالاخره خشونت از نمودهای این هم‌نوایی گروه طرفداران است.

چارچوب نظری

گروهی از مربیان فوتبال می‌گفتند در فوتبال خشونت پیش می‌آید (زیاد به فکر فوتبال پاستوریزه نباشید) بعضی نیز برآنند که لذت هیجان بازی را نباید با خشونت مخدوش کرد. ورزش فوتبال از جمله ورزشهایی است که بیش از همه نیازمند به یک نوع تبادل نیرو، تعاطی افکار و تعامل توان‌های بالقوه و بالفعل بازیکنان جوان دارد که هر قدر مسابقه از توازن و تاکتیک و تکنیک بیشتری برخوردار باشد هم لذتبخش‌تر است و هم مانع بروز خشونت در صحنه مسابقه می‌گردد. در غیر این صورت زمینه نارضایتی صحنه مسابقه، اوج می‌گیرد و چون تماشاگران به ناهماهنگی‌های مسابقه واقف می‌شوند نارضایتی خود را به شکل اعتراض، تعرض، جبهه‌گیری، درگیری و زدو خورد (حتی جنگ‌افروزی در خانواده) در می‌آورند تا حدی که در خارج از محیط ورزشی نیز جبهه‌گیری‌های حادی را به دنبال دارد. مثلاً در ایران تعارضی به نام دو تیم رخ می‌نماید و گاه دامنه این تعرض‌ها به حدی شدت می‌گیرد که روابط صمیمانه اعضای خانواده، همکاران و همکلاسان را در هم می‌ریزد و زشت‌گویی‌های حاصله از آن زندگی جاری مردم را به شکل شوخی یا جدی تهدید می‌کند*.

خشونت در فوتبال از ناحیه تماشاگران و برگزارکنندگان هرچه باشد یک نوع آسیب اجتماعی برای جامعه ورزشی است. ارزشهای اجتماعی چون صور مختلف مذهبی، سنتی، وجدان جمع و ... می‌توانند تا حد زیادی دامنه ناهنجاری‌ها، خرابکاری و خشونت و آسیب‌های اجتماعی را محدودتر سازند. گاه گفته می‌شود اگر خشونت در فوتبال مانع این تفریح بی‌خطر شود ضدا ارزش تلقی خواهد شد. میادین ورزشی ما عملاً با نداشتن کارکردهای تفریحی ماهیت خود را از دست می‌دهند و فقط اسکلت، میدان مسابقه باقی خواهد ماند (همان منبع).

نظریه های خاستگاه خشونت

- توجه جغرافیایی خشونت (که شرایط حاد آب و هوایی خشونت‌زاست) در مورد فوتبال استانهایی که گرمسیر بوده‌اند و صمیمانه مسابقه داده‌اند پاسخ‌گو نبوده است. حتی تسطیح زمین مسابقه و دیگر شرایط جغرافیایی نیز در آن مورد تأیید قرار نگرفته است.

* مطالب منتشر نشده، اظهارات مربیان فوتبال در ظهر پرسشنامه‌های این تحقیق.

- توجیه محیط طبیعی و نظر لمبرزو و برای بعضی از انسانها که وارث پرخاشگری حیوانی بوده‌اند و با نظریه توارث کروموزومی نیز برای خشونت فوتبال قابل تأیید نیست. نظریه نیرو و توانمندی نیز که بیشتر جوانان را اغلب خشونت‌آفرین می‌داند فقط در موارد معدودی مصداق یافته است و اغلب رد می‌شود، به خصوص که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته وجود ورزش الزامی، تغذیه مناسب و پرورش جسمانی، بروز خشونت در فوتبال با توانمندی آنان کارساز نبوده است. لذا باید مساله خشونت در فوتبال نیز عمده‌تاً در حوزه جامعه‌شناسی بررسی شود. باورهای مذهبی و فرهنگی که به فرونشاندن خشم تأکید دارند* تا حد زیادی چاره‌سازند.

در طبقه‌بندی مبانی نظری پژوهش‌های تحلیل شده مربوط، خشونت نوعی آسیب‌شناسی اجتماعی است و به نظریه‌های زیست‌شناختی (۸٪) روانشناختی (۱۶٪) و جامعه‌شناختی (۷۶٪) مرتبط بوده است (صدیق سروستانی ۱۳۷۴) و راهکار جامعه‌شناختی برای خشونت‌زدایی نیز مؤثرترین خواهد بود.

از نظر سوروکین ورزش شکل مسالمت آمیزی است که با مدنیت کنونی جایگزین تجاوزات به هموعان در بشر اولیه شده است. نظریه نورت الیاس برآن است که در جوامع اولیه آدمی احساساتش را خیلی راحت و حتی به شکل فیزیکی بروز می‌داده است که با کنترل شهرنشینی و مدنیت این احساسات را درون خود انباشته و مخفی کرده است ولی در صحنه فوتبال که پویایی و تحرک فیزیکی زیاد است زندگی اولیه طبیعی تداعی می‌شود و ساختار جدید مدنیت برایش بی‌اثر می‌گردد که عقده‌گشایی می‌کند. ممکن است گفته شود که ابراز خشونت نیز حس هیجان خواهی بشر را تا حدی متعادل می‌سازد**.

نظریه همراهی هیجان با خشونت

در این نظریه که خشونت لازمه هیجان است گفته می‌شود که باید ریشه‌های هر یک از عوامل خشونت و هیجان جداگانه مورد مطالعه قرار گیرند تا چنانچه مشابهتی داشته باشند، احتمالاً دلیلی بر لزوم همراهی خشونت و هیجان تلقی گردد، در زیر به مواردی از تفکیک

*. والكواظمين الغبط والمافين عن الناس، آية ۱۳۴ سورة آل عمران قرآن کریم (اگرچه خشم اغلب جنبه فردی دارد، خشونت از نمودهای هم‌نوایی

گروه طرفداران است و حالت جمعی بیشتری دارد).

** نورت الیاس، دانشمند معاصر ایالات متحده Norbert Elias

خشونت و هیجان اشاره می‌گردد.

- هیجان، دلپذیر و خشونت مطرود است. اگرچه مطالعه هیجان‌ات و آثار روانی و اجتماعی آن از دید روانشناسی نیازمند بررسی جداگانه‌ای است، لیکن دریافت‌کنندگان هیجان اغلب به حالات شخصی و فردی خاصی می‌رسند و معتقدند که جنبه‌های اجتماعی هیجان با وجود شورآفرینی و تنوع، اغلب به دلیل دلپذیری که برای جوانان دارند مورد استقبالند. در حالیکه دریافت‌کنندگان و مخاطبین خشونت فوتبال از اهانت‌های فردی و جمعی گرفته تا درگیری‌های داخل و خارج استادیوم ورزشی یا نزاع‌های خانوادگی و جبهه‌گیری‌های فیزیکی، جسمانی، روانی و اجتماعی و یا موارد خودکشی (بعضی نوجوانان پرورشگاهی در تهران) و یا درگیری‌های جمعی که موجب جبهه‌سازی دوطرف و حتی جنگ هوایی (برزیل و آمریکای جنوبی)^۹ شده بود همگی حاوی یک نوع ناروایی و آسیب‌زدگی اجتماعی هستند.

- هیجان، شور و خشونت تخریب است. در گروه‌های تماشاگر فوتبال از جمع شیپورزنان، کف‌زنان، دادزنان و پایکوبان گرفته تا هیجان‌آفرینانی که با پرچم موج خود در گوشه‌ای از استادیوم متحد فریاد می‌کشند، کمتر به تفرق و اختلاف افکنی و بیشتر برای تهییج و شورآفرینی و تقویت روحی اجتماعی بازیکنان تلاش می‌کنند که این وضعیت اغلب یک حالت سازنده به وجود می‌آورد. بدیهی است هر قدر بازیکنان، مربیان و داوران هماهنگی بیشتری از حیث تاکتیک و تکنیک، هدایت و داوری در مسابقه اعمال کنند زمینه هیجان تماشاگران فوتبال شورانگیزتر نیز می‌گردد. در حالیکه ممکن است عاملان خشونت فوتبال اغلب دانسته و یا نادانسته به تخریب محیط اجتماعی فوتبال (وندالیست) بپردازند و کمتر حامل رهنمود و سازندگی برای بهبود مسابقات باشند.

- هیجان، مطلوب و خشونت اصلاح‌پذیر است. هیجان در فوتبال بعضاً به شکل سنتی شیپور زدن، و به همراه دم دادن جمعی و یا کف زدن و گاه پایکوبی جمعی نشاط‌انگیز می‌گردد. در حالیکه شیوه‌های ابراز خشونت در فوتبال حتی در میدان مسابقه به ندرت به شادی می‌انجامد و بیشتر حالت انتقام‌جویی، درهم‌ریزی و خرابکاری به خود می‌گیرد. علل بروز هیجان با زمینه فطری که در جوانان دارد به دلیل شور و شوق درونی جوانان شکل گرفته است. اما علل بروز خشونت در فوتبال به دلیل عدم هماهنگی مطلوب در میدان مسابقه و برآورده نشدن تمایل جمعی برای ملاحظه‌ی یک مسابقه مطلوب و دلنشین پیش می‌آید که آزمون

*. دکتر ایرانی، مقاله انتشار نیافته، سمینار خشونت در فوتبال، اسفند ۱۳۷۹، سالن ابن خلدون دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

دخالت کم سن و سالی جوانان، بیکاری و کم‌سوادى تماشاگران و یا محدودیت خدمات، ملاحظه عدم هماهنگی در میدان مسابقه برای ابراز خشونت (قشرهای مختلف تماشاگر و برگزارکننده) فوتبال ضروری است. در هر حال این خشونت مطلوب جامعه ورزشی نبوده است و اصلاح آن گامی به سوی توسعه خواهد بود. پیامدهای هیجان، در فوتبال جز در موارد استثنایی غالباً مطلوب است، لکن پیامدهای خشونت در فوتبال نامطلوب و ناخوشایند است.

نظریه خشونت زدایی برای اصلاح جامعه ورزشی

تا وقتی خشونت در فوتبال وجه تربیتی لازم را نیابد نه تنها اصلاحی صورت نمی‌گیرد بلکه همواره، موانعی برای پیشرفت جامعه ورزشی ایران ظهور خواهد کرد. برای اصلاح جامعه ورزشی و رفع این مشکل اجتماعی لازم است تفاوت‌های عمده‌ای که از نظر جامعه‌شناسی و روانشناسی اجتماعی بین خشونت در فوتبال و اصلاحات ضروری است فهرست شود که به نوبه خود به چارچوب نظری این تحقیق هم کمک می‌کند.

۱) خشونت فوتبال، درگیری و ناهنجاری ایجاد می‌کند ولی با انجام اصلاحات صلح‌جویانه فوتبال خشونت‌زدایی می‌شود.

۲) این خشونت‌ها اغلب اوقات عاطفی است در صورتیکه اصلاحات خردجو و تعقلی و لازمه پیشرفت جامعه می‌باشد.

۳) خشونت در فوتبال یک نوع درهم‌ریزی و قانون شکنی و ناهنجاری است، اما کار اصلاحات خشونت‌زدایی و قانونمند کردن فوتبال است.

۴) این خشونت‌ها برای درهم‌ریزی و تباه‌سازی است ولی با اصلاحات زمینه برای بهبود مسابقات داخلی و بین‌المللی نیز فراهم می‌گردد.

۵) اغلب خشونت فوتبال حتی در سطح جهان قید و بند اخلاقی و عرفی و اجتماعی نمی‌شناسد اما اصلاحات فوتبال یک چارچوب برنامه‌ریزی را دنبال می‌کند.

۶) ادامه خشونت اغلب نفع‌طلبی و خودمحوری دارد ولی اصلاحات فوتبال مردمی و مشارکت‌جویانه می‌باشد. و لازم است هرکس به شکلی در این اصلاحات مشارکت کند.

۷) گاهی این خشونت جنبه عامیانه و توده‌ای به خود می‌گیرد اما اصلاح خشونت‌زدایی فوتبال توده‌ای نیست و نیاز به تخصص‌های متعدد (روانشناسی، تربیت بدنی، جامعه‌شناسی، زیست‌شناسی، پزشکی و ...) دارد.

۸) خشونت در فوتبال یک تخریب‌ساختاری برای جامعه ورزشی است ولی

خشونت‌زدایی یک نوع سازماندهی و زمینه‌سازی برای ارتقاء ورزش است* مناسب‌ترین زمینه سازماندهی برای اصلاحات ورزشی انجام پژوهش و کشف انگیزه‌های خشونت در فوتبال می‌باشد. خشونت در ورزش بطور کلی و در فوتبال بطور اخص نشأت گرفته از مجموعه شرایط فرهنگی و اجتماعی حاکم بر جامعه می‌باشد و درجات خشونت متأثر از مجموعه برخوردهایی است که در جامعه خانوادگی، تحصیلی، شغلی و ... اتفاق می‌افتد. یعنی خشونت در فوتبال نیز انعکاسی از شرایط اجتماعی جامعه ایران می‌تواند باشد که ریشه‌یابی خشونت در پژوهشی جداگانه قابل پیگیری است.

روش شناسی تحقیق

مفاهیم و متغیرهای پژوهش

- ۱) منظور از خشونت فیزیکی در هنگام مسابقه، متغیرهای مصرف مواد آتش‌زا یا پرتاب اشیاء و غیر آن می‌باشد.
- ۲) خشونت با انگیزه آزار جسمانی هر نوع رفتاری است که موجب تخریب و اذیت تماشاگران فوتبال از طریق کتک‌کاری و متغیر پرتاب اشیاء به طرف یکدیگر در داخل و خارج محیط مسابقه می‌باشد.
- ۳) خشونت کلامی عبارتست از متغیرهای زشت‌گویی، توهین، فحاشی، اطلاق نالایقی، ناتوانی، عقب‌ماندگی به بازیکنان حریف، خودی و برگزارکنندگان فوتبال در داخل و خارج از میدان بازی.
- ۴) منظور از خشونت فرهنگی هر نوع حساسیت مذهبی، زبانی، قومی، عاطفی، و روان‌شناختی است که دیگر زمینه‌های خشونت و متغیرهای خشونت هیجان‌آور خشونت تفریح‌زرا را نیز دربر می‌گیرد.
- ۵) خشونت از طریق انگیزه اقتصادی از قبیل متغیر امساک در هزینه کردن برای خدمات ضروری استادیوم ورزشی و خدمت‌رسانی به تماشاگران و نیز گرانی بلیط ورودی و غیر آن است.
- ۶) خشونت‌زدایی با ایجاد انگیزه قانونی از قبیل متغیر رعایت اصول تماشاگری، تنظیم

برنامه‌های نیروی انتظامی و غیره است. به این ترتیب خشونت می‌تواند بشکل کلامی، جسمانی، فرهنگی روانی، اقتصادی و اجتماعی و یا کلی تر باشد. یعنی خشونت، به رفتاری اطلاق می‌شود که هدفش اعمال آسیب و رنج باشد. به عبارت دیگر رفتاری است که به قصد صدمه رساندن (جسمانی یا روانی) به فرد دیگر، یا نابودکردن دارایی افراد می‌باشد (آزادارمکی ۱۳۷۷، ص ۷۶).

فرضیه‌های پژوهش

ظهور این خشونت‌های جمعی که در بین هواداران و مجریان بعضی از ورزش‌ها بخصوص خشونت در فوتبال مشکل‌ساز گردیده است، تلاش علمی سنجیده‌ای را می‌طلبد تا در جهت خشونت‌زدایی از فوتبال برنامه‌ریزی‌هایی به مورد اجرا گذارده شود. در این تحقیق فرض بر این است که از نظر تماشاگران متغیرهای ۲۶ گانه‌ای می‌توانند موجبات ظهور خشونت در فوتبال را فراهم کرده و کم و بیش انگیزه این ناهنجاری در بین تماشاگران مسابقه فوتبال باشند. ۲۶ متغیر فرض شده تأثیرگذار خشونت به شکل سوآلی مطرح شده‌اند عبارتند از:

(۱) مصرف مواد آتش‌زا، (۲) زشت‌گویی به بازیکنان حریف، (۳) زشت‌گویی به طرفداران دو تیم، (۴) زشت‌گویی به داور بازی، (۵) درگیری فیزیکی، (۶) پرتاب اشیاء به طرف بازیکنان، (۷) هو کردن بازیکنان خودی، (۸) تأثیرپذیری از وسایل ارتباط جمعی، (۹) علاقه به پیروزی ایران، (۱۰) نارسایی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، (۱۱) کم‌ارزش‌پنداری تماشاگران، (۱۲) عکس‌العمل به نیروهای امنیتی، (۱۳) محدودیت زمینه تخلیه هیجانات، (۱۴) اختلاف خانوادگی، (۱۵) باورهای مذهبی، (۱۶) کم‌سوادی، (۱۷) خط‌دهی رسانه‌ها، (۱۸) انتشار مصاحبه بین دو تیم، (۱۹) حضور بانوان در ورزشگاه، (۲۰) خدمات‌رسانی، (۲۱) حرفه‌ای شدن فوتبال، (۲۲) اثر خشونت در هیجان، (۲۳) اثر خشونت در تفریح تماشاگران و یا ویژگی‌های جمعیتی، (۲۴) سن، (۲۵) تحصیل و (۲۶) شغل تماشاگران. باید دید کدامیک از فرضیه‌های مزبور که در قالب سوآل مطرح شده است در ایجاد خشونت فوتبال اثرش تأیید یا رد می‌شود. باین ترتیب ارتباط و همبستگی (تأیید شده آماری) بین سوآلات مطرح شده میزان اثرگذاری متغیرها در خشونت را نمایان می‌سازد.

هدف

هدف کلی این تحقیق بررسی خشونت در فوتبال است. تعیین انگیزه‌های فیزیکی،

فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی خشونت در فوتبال، تعیین دیگر علل بروز خشونت در فوتبال، درجه همبستگی خشونت با متغیرهای فرضی سوال شده و بالاخره بررسی عوامل و پیامدهای خشونت در فوتبال از اهداف دیگر تحقیق می‌باشد. اغلب ناهنجاریهایی که در جامعه بروز می‌کند دامنه توسعه اجتماعی را محدود می‌سازد. بروز خشونت خودآسیبی برای جامعه می‌باشد. از آنجا که خشونت در هر جایی که رخ می‌نماید، مشکلات فردی و اجتماعی را به اوج خود می‌رساند، هدف از خشونت‌زدایی در فوتبال برای رفع آسیب‌های اجتماعی راهکاری برای اصلاح تربیت بدنی کشور است. مقصود از نظرخواهی نسبت به بروز خشونت از تماشاگران فوتبال این است که این دریافت‌کنندگان خشونت، نظر خود را نسبت به نحوه انعکاس و انتقال خشونت از صحنه مسابقه به تماشاگران (داخل و خارج استادیوم) و نیز از تماشاگران به برگزارکنندگان فوتبال ابراز دارند تا به سادگی راهکارهای خشونت‌زدایی از فوتبال مشخص گردد.

روش تحقیق

گذشته از روش اسنادی و بررسی تحقیقات پیشین، روش میدانی با فنون مشاهده، مصاحبه و تکمیل پرسشنامه راهگشای تحقیق بوده است. در این بررسی قصد بر این بوده است که پاسخ‌های بدست آمده نظیر پاسخ سوالات مطرح شده برای اثرگذاری خشونت در فوتبال در سطوح مختلف (طیف لیکرت) (خیلی زیاد (۵)، زیاد (۴)، متوسط (۳)، کم (۲) و بی‌اثر (۱)) تعیین گردد. و از فنون تجزیه و تحلیل آماری استفاده شود، میانگین وزنی پاسخ‌ها در رابطه با خشونت فوتبال بدست آید و با دیگر سوالات مورد بررسی قرار گیرد تا با مطالعه انواع همبستگی‌های دوه‌دو، دسته جمعی و چند متغیره به انگیزه‌های عمده خشونت در فوتبال پی برده شود.

جامعه آماری این تحقیق، جامعه تماشاگران استادیوم آزادی و تعدادی از بینندگان تلویزیونی فوتبال مزبور بوده‌اند. تعداد نمونه و نهایتاً افراد نمونه برای مصاحبه با روش تصادفی سیستماتیک تعیین شده و برای یک هزار نمونه تماشاگر پیش‌بینی شده است که در نیمه اول دی‌ماه ۱۳۸۰ در استادیوم آزادی انجام پذیرفته است.

محدوده تحقیق، از نظر زمانی برای تکمیل پرسشنامه روزهای جمعه هفته اول و دوم دی‌ماه ۱۳۸۰ مخصوص تماشاگران بود که پرسشنامه‌های مربوط تکمیل گردیده است. از نظر مکانی نمونه‌های آماری این تحقیق از محل استادیوم یکصد هزار نفری تهران بوده است. برای انتخاب نمونه‌های آزمایشی از نظرات تماشاگران تلویزیونی استفاده شده و پس از تغییر و

تکمیل پرسشنامه، با مراجعه به محل استادیوم در تاریخ مزبور به شکل تصادفی از جایگاه‌ها تماشاگران پرسشنامه تکمیل گردیده است. از جمع ۱۲۰۰ پرسشنامه تجدیدنظر شده، ۱۰۱۴ پرسشنامه از تماشاگران مسابقات مزبور تکمیل، جمع‌آوری و استخراج گردیده است.

شاخص‌سازی

هدف از شاخص‌سازی این است که از میان عناصر مختلفی که ممکن است در امری مؤثر باشند، ابزار اندازه‌گیری مشترکی را وارد سازند (ساروخانی ۱۳۷۷) تا به شاخصهایی دست یابند. مفهوم خشونت که بصورت سؤال درآمده است در قالب فرضیه‌هایی به عنوان متغیرهای مؤثر در نظر گرفته شده‌اند و در پرسشنامه‌ای برای تماشاگران (به عنوان ابزار اندازه‌گیری مشترک) مطرح شده است این سؤالات احتمالاً به عنوان شاخص خشونت کم و بیش با متغیرهای دیگر همبستگی متقابل دارند که در این صورت متغیر مؤثرتر در خشونت معرفی می‌شوند، ولی در صورت عدم تأیید همبستگی آماری، شاخص مؤثر در خشونت فوتبال نخواهند بود.

ویژگی‌های جمعیتی تماشاگران فوتبال

از نظر جنسی: با نمونه‌گیری از جمعیت تماشاگر فوتبال استادیوم آزادی ۱۰۱۴ پرسشنامه قابل استفاده استخراج دستی و ماشینی شده است از آنجا که تماشاگران فقط مرد بودند، اصل بر این بود که پاسخگویان مسابقه نیز فقط مردان باشند (اگرچه از نظر تعدادی از خانمهای دانشجوی خارج استادیوم نیز استفاده شده است).

از نظر سنی: اندکی کمتر از ۸۰٪ پاسخگویان تماشاگر زیر ۳۰ ساله و بیش از ۵۷٪ زیر ۲۵ ساله یا خیلی جوان‌سال بوده‌اند.

از نظر تحصیلی: به ترتیب ابتدایی و کمتر از دیپلم (۲۴٪)، دیپلم (۴۶٪)، فوق دیپلم (۱٪) و بقیه کارشناسی به بالاتر بودند

وضعیت شغلی: تماشاگران، به ترتیب شاغلین خدمات (۳۴٪)، صنعت (۵٪)، کشاورزی (۱٪)، محصل (۴۳٪) و بیکاران (۱۷٪) بودند.

تأثیرپذیری: تماشاگران از وسایل ارتباط جمعی به ترتیب اهمیت با استفاده بیشتر از سیما (۴۷٪)، مطبوعات (۲۶٪)، صدا (۱۵٪) و روزنامه‌های ورزشی (۱۲٪) بوده است.

دوستاناران: پیروزی ایران بر گروه‌های بازی به ترتیب اهمیت، پیروزی بر گروه عربستان، کویت و امارات (۴/۶۶٪)، گروه ژاپن، کره و فیلیپین (۵/۲۰) و گروه هند، تایلند و چین (۱/۱۳٪) اعلام شده‌اند.

خشونت در فوتبال از نظر تماشاگران

اظهارات تماشاگران در قبال ۲۶ سوال مربوط به آثار خشونت در فوتبال و ارتباط آن با مسائل فرهنگی اقتصادی و اجتماعی و راهکارهای خشونت‌زدایی در فوتبال در پنج سطح اثرگذاری (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم و بی‌تأثیر) کدگذاری شده است و همبستگی پیرسن برای میانگین نظریه‌های مربوط به سوالات بررسی شده است، ابتدا همبستگی دو به دو و سپس همبستگی بشکل دسته‌بندی متغیرهای همگون مورد بررسی قرار گرفته‌اند که نتایج آن به شرح زیر خلاصه می‌گردد.

از آنجا که مقیاس مشترکی برای نظریه‌های افراد مختلف تماشاگر از نظر خشونت وجود ندارد (مثلاً یکی درشت‌گویی را نشانه خشونت و دیگری ضرب و قتل را خشونت تلقی می‌کند) انجام تحلیل آنالیز واریانس، رگرسیون و یا همبستگی در مواردی کم اعتبار و در مواردی نیز اندک مفهومی خواهد داشت. با همه احوال چون راه دیگری برای اندازه‌گیری متغیرها نداشته‌ایم، با توجه به اینکه تعداد نمونه نسبتاً زیاد و تفاوت سلیقه‌ای را تا حدی از بین برده است، به بررسی همبستگی دو متغیره و چند متغیره پرداخته شده است. در این مورد فقط می‌توان گفت نظریه‌های بدست آمده در مورد ابراز خشونت تا چه حد همبستگی دارند. لذا ماتریس همبستگی‌های بدست آمده در مورد نظریه تماشاگران به شرح زیر اعلام می‌گردد.

الف) همبستگی‌های دوه‌دو

این فرضیه که آیا رابطه‌ای بین خشونت‌گرایی تماشاگران با قصور در خدمت‌رسانی، زشت‌گویی، مصرف مواد آتش‌زا، گرایش‌های مذهبی، نحوه تبلیغات جرایم، فعالیت باشگاهی، سطح تحصیلات و فرهنگ، ویژگی‌های جمعیتی، عملکرد نیروی امنیتی با تماشاگران وجود دارد و یا موارد دیگر باید مورد آزمون قرار گیرد. فرض بر این است که مثلاً سؤال مصرف مواد آتش‌زا با ۲۵ سؤال دیگر در استادیوم فوتبال به زمینه‌سازی خشونت کمک می‌کرده است و با آثار دیگر خشونت در فوتبال نیز همبستگی‌هایی داشته است. با محاسبه همبستگی دوه‌دو ارقام به

دست آمده تجزیه و تحلیل شده است.

بیشترین همبستگی تأیید شده وابسته به خشونت تماشاگران به شرح زیر است:

- ۱) مصرف مواد آتش‌زا با زشت‌گویی به بازیکنان حریف ($R = 0/36$).
- ۲) زشت‌گویی به بازیکنان حریف با زشت‌گویی به داور بازی ($0/38$).
- ۳) زشت‌گویی دو تیم حریف با زشت‌گویی تماشاگر به حریف ($0/31$).
- ۴) زشت‌گویی به داور بازی با مصرف مواد آتش‌زا ($0/28$).
- ۵) درگیری فیزیکی با پرتاب اشیاء به بازیکنان ($0/21$).
- ۶) پرتاب اشیاء با زشت‌گویی به داور ($0/21$).
- ۷) هو کردن بازیکنان خودی با کم‌ارزش‌پنداری تماشاگر نسبت به خود ($0/18$).
- ۸) تأثیرپذیری از رسانه‌ها با برنده شدن در قبال کشورهای عربی ($0/52$).
- ۹) برنده شدن در قبال کشورهای عربی با کم‌سنی تماشاگران ($0/19$).
- ۱۰) نظر نارسائی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با سطح تحصیلات ($0/38$).
- ۱۱) کم‌ارزش‌پنداری تماشاگر نسبت به خود با روابط نامطلوب خانوادگی ($0/40$).
- ۱۲) عکس‌العمل در برابر بدرفتاری نیروی امنیتی با کم‌ارزش‌پنداری تماشاگر ($0/44$).
- ۱۳) نداشتن زمینه تخلیه هیجانات گروهی با روابط نامطلوب خانوادگی ($0/30$).
- ۱۴) روابط نامطلوب خانوادگی با عکس‌العمل در برابر بدرفتاری نیروی امنیتی ($0/44$).
- ۱۵) باورهای مذهبی با روابط نامطلوب خانوادگی ($0/45$).
- ۱۶) پایین بودن سواد تماشاگر با روابط نامطلوب خانوادگی ($0/39$).
- ۱۷) خط‌دهی رسانه‌ها با باورهای مذهبی ($0/39$).
- ۱۸) مصاحبه صمیمانه دو تیم با خط‌دهی رسانه‌ها ($0/24$).
- ۱۹) حضور بانوان در ورزشگاه با خط‌دهی رسانه‌ها ($0/31$).
- ۲۰) تنظیم خدمات‌رسانی به تماشاگران با حرفه‌ای شدن فوتبال ($0/29$).
- ۲۱) حرفه‌ای شدن فوتبال با خشونت به خاطر هیجان ($0/40$).
- ۲۲) خشونت به خاطر هیجان با خشونت به خاطر تفریح ($0/58$).
- ۲۳) خشونت به خاطر تفریح با روابط نامطلوب خانواده ($0/32$).
- ۲۴) سن تماشاگران با وضعیت شغلی تماشاگران ($0/54$).
- ۲۵) وضعیت شغلی با باورهای مذهبی ($0/14$).
- ۲۶) سطح تحصیل تماشاگران با نارسائی فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی ($0/38$).

- بیشترین همبستگی بین ۲۶ متغیر فوق‌الذکر (۰/۵۸) خشونت به خاطر هیجان با خشونت به خاطر تفریح است. این قبیل همبستگی‌ها با دو ستاره در محاسبات مربوط معنی‌دار و تأیید شده است.

ب) دسته‌بندی و یافته‌های متغیرهای مؤثر در خشونت فوتبال

۱) دسته‌بندی: با بررسی ۲۶ متغیر مؤثر در خشونت، احتمال می‌رود که مطالعه همبستگی به شکل دسته‌ای از متغیرهای هم‌سنخ با نام‌های زیر نتایج دقیق‌تری را بدست دهد که در صورت لزوم بررسی یک دسته با یک متغیر مؤثر نیز خالی از اهمیت نخواهد بود.

جدول همبستگی چندمتغیره دسته‌بندی شده (از نظر تماشاگران)

شرح	فیزیکی	اجتماعی	فرهنگی	فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی	جمعیتی	اقتصادی
فیزیکی	۱/۰۰	۰/۱۲۴**	۰/۳۱۲**	۰/۱۴۰**	۰/۰۱۸	۰/۰۷۹*
اجتماعی	۰/۱۲۴**	۱/۰۰	۰/۴۸۸**	۰/۴۴۵**	۰/۱۴۳**	۰/۳۲۳**
فرهنگی	۰/۳۱۲**	۰/۴۸۸**	۱/۰۰	۰/۴۹۵**	۰/۱۴۶**	۰/۳۵۷**
فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی	۰/۱۴۰**	۰/۴۴۵**	۰/۴۹۵**	۱/۰۰	۰/۱۴۳**	۰/۴۴۵**
جمعیتی	۰/۰۱۸	۰/۱۴۳**	۰/۱۴۶**	۰/۱۴۳**	۱/۰۰	۰/۰۷۶*
اقتصادی	۰/۰۷۹**	۰/۰۳۲۳**	۰/۳۵۷**	۰/۴۴۵**	۰/۰۷۶*	۱/۰۰

* با یک ستاره در سطح ۰/۰۵ و با دو ستاره در سطح ۰/۰۱ معنی‌دار بوده است.

دسته اول عامل فیزیکی شامل سه سؤال ردیف‌های پرسشنامه‌ای (۱) مصرف آتش‌زا، (۵) درگیری بعد و قبل از مسابقه، (۶) پرتاب اشیاء به طرف بازیکنان. دسته دوم عامل اجتماعی شامل ۴ سؤال متغیر: (۸) از کدام یک از وسایل ارتباط جمعی تاثیر بیشتری می‌گیرید، (۱۳) نداشتن زمینه‌های تخلیه هیجانات گروهی، (۱۷) خط‌دهی رسانه‌ها و قهرمان‌پروری کاذب، (۱۸) مصاحبه‌های صمیمانه اعضای دو تیم در وسایل ارتباط جمعی است.

دسته سوم عامل فرهنگی شامل ۹ سؤال مرتبط با روانشناسی، تربیتی و فرهنگی است.

ردیفهای: ۲) زشتگویی تماشاگران به بازیکنان حریف، ۳) زشتگویی لفظی بین طرفداران دو تیم مخالف، ۴) زشتگویی طرفداران نسبت به داور بازی، ۷) هو کردن بازیکنان خودی، ۹) دوست دارید تیم ایران در برابر کدام گروه پیروز شود، ۱۱) کم ارزش پنداری تماشاگر نسبت به خود ۱۵- اعتقادات و باورهای مذهبی، ۱۶) پایین بودن سطح سواد تماشاگران و ۲۲) خشونت تا چه حد موجب هیجان شما می‌گردد. دسته چهارم عامل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی (۳۳ جدول پیوست) شامل ۵ متغیر: ۱۰) نارسائیهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، ۱۴) اختلافات و روابط نامطلوب با اعضای خانواده، ۱۹) حضور بانوان در ورزشگاه، ۲۰) تنظیم خدمات رسانی به تماشاگران از طرف فدراسیون، ۲۳) خشونت تا چه حد موجب تفریح شما می‌گردد. دسته پنجم ویژگیهای جمعیتی (ستون ۳۴ جدول پیوست) شامل متغیرهای: ۲۴) وضعیت شغلی، ۲۵) درجات تحصیلی و ۲۶) سن تماشاگران است.

یافته‌های دسته‌بندی شده عوامل خشونت‌زا در فوتبال

یافته‌های ۲۶ متغیر، عوامل خشونت در فوتبال در ۵ دسته عوامل فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و نیز ویژگیهای جمعیتی مورد بررسی قرار گرفته است. هدف از این دسته‌بندی تعیین درجه همبستگی دسته‌ای از عوامل با اصطلاحات متداول مزبور در علوم اجتماعی است. به قسمی که از حیث تصمیم‌گیری و کاربردی کردن برنامه‌های مرتبط با توسعه کشور گویاتر باشند (همبستگی چند متغیره). از نظر تماشاگران فرض بر این است که ظهور عوامل فیزیکی در استادیوم ورزشی با خشونتهای نشأت گرفته از عوامل دسته‌بندی شده فوق قوت بیشتری می‌گیرند که در این پژوهش نتایج آن به شرح زیر است:

۱) عوامل فیزیکی خشونت به ترتیب اهمیت با دسته عوامل فرهنگی سپس دسته عوامل فرهنگی، اقتصادی اجتماعی و در آخر عوامل اجتماعی (در سطح ۰.۱) همبستگی بیشتری داشته است که در (در سطح ۰.۵٪ نیز) همبستگی عامل فیزیکی با عامل اقتصادی در ابراز خشونت محرز شده است و فرضیه اثر عوامل فیزیکی مورد تأیید قرار گرفته است.

۲) اثر عوامل اجتماعی خشونت، با این فرض که عامل دسته‌بندی شده اجتماعی نیز دخالت دارند نیز تجزیه و تحلیل آماری شده است و همبستگی عامل اجتماعی خشونت که در حد وسیعی ($R=0.5$) با عامل فرهنگی مرتبط گردیده است مورد تأیید می‌باشد. همبستگی دسته عامل اجتماعی با دسته عامل فرهنگی اقتصادی اجتماعی ($R=0.45$) یا قانونی ($R=0.4$) و

یا عوامل اقتصادی ($R=0.32$) در مرتبه دوم و سوم اهمیت بوده‌اند. و همبستگی عوامل اجتماعی با ویژگیهای جمعیتی و یا فیزیکی در ابراز خشونت (در سطح ۰.۱٪) معنی‌دار و مورد تأیید بوده است.

۳) عامل فرهنگی، بررسی همبستگی دسته عامل فرهنگی با دیگر عوامل که تا چه حد در ظهور خشونت قابل پذیرش است دنبال می‌شود و محاسبه مربوط نشان می‌دهد که در مجموعه سؤالاتی که انگیزه خشونت بوده‌اند همبستگی شدیدی ($R=0.5$) بین دسته عامل فرهنگی با دسته عامل فرهنگی اقتصادی اجتماعی ملاحظه شده است و پس از آن همبستگی دسته عامل فرهنگی با دسته عامل اجتماعی و نیز عامل قانونی و اقتصادی در مرتبه دوم، سوم و چهارم قرار گرفته‌اند ($R=0.49, 0.45, 0.36$). ولی همبستگی دسته عوامل فرهنگی با دسته عوامل فیزیکی و نیز جمعیتی (در سطح ۰.۱٪) کاملاً معنی‌دار بوده است و مجموعه سؤالات انجام شده‌ای که انگیزه خشونت می‌شده‌اند مورد تأیید قرار گرفته‌اند.

۴) اعتبار همبستگی عامل فرهنگی اقتصادی اجتماعی، خشونت‌زای فوتبال با ۶ عامل دیگر منوط به ارزشیابی و تحلیل آماری است و یافته‌های مربوط نشان می‌دهد که نه تنها با عوامل فرهنگی خشونت ($R=0.5$) بلکه به ترتیب با عوامل قانونی امنیتی اجتماعی و اقتصادی خشونت نیز همبستگیهای شدیدی ملاحظه می‌گردد ($R=0.45$) و حتی اثر عوامل جمعیتی یا فیزیکی خشونت (در سطح ۰.۱٪) همبستگی معنی‌دار و مورد تأییدی را نمایان ساخته است.

۵) با این فرض که ویژگیهای جمعیتی در خشونت اثر داشته است، آمار مربوط مورد آزمون قرار گرفته است. که همبستگی قابل قبولی با ۶ دسته دیگر عوامل داشته است و همبستگی ویژگیهای جمعیتی به ترتیب با عوامل فرهنگی عامل اجتماعی و نیز فرهنگی اقتصادی اجتماعی در سطح ۰.۱٪ معنی‌دار بوده‌اند. ولی همبستگی ویژگیهای جمعیتی بعنوان انگیزه خشونت فوتبال با دو دسته از عوامل قانونی و فیزیکی مورد تأیید نمی‌باشد.

۶) انگیزه امور اقتصادی، فرضیه همبستگی امور اقتصادی با دسته عوامل فرهنگی اقتصادی و اجتماعی مربوط به خشونت ($R=0.46$) کاملاً مورد تأیید قرار گرفته است. و همبستگی با عوامل فرهنگی ($R=0.36$) و یا اجتماعی ($R=0.42$) نسبتاً قوی است. در حالی که همبستگی عامل اقتصادی با عامل فیزیکی و یا جمعیتی انگیزه خشونت ضعیفی داشته است و (فقط در سطح ۰.۵٪) فایل تأیید بوده است.

۷) لزوم قانونمندی، برای خشونت‌زدایی فرضیه همبستگی امور قانونی و امنیتی با ۶

دسته عامل دیگر، اغلب مورد تأیید قرار گرفته است. و قانونمند کردن فوتبال لازم تشخیص داده شده است (ستون آخر جدول همبستگی چند متغیره).

لیکن همبستگی امور قانونی به ترتیب با عامل فرهنگی، و نیز فرهنگی اقتصادی و اجتماعی ($R=/.۴۵$)، با عامل اجتماعی ($R=/.۴$) و با عامل اقتصادی ($R=/.۳۳$) و در آخر با عامل فیزیکی (در سطح ۱%) معنی دار و مورد تأیید بوده است. با در نظر گرفتن متغیرهای دسته‌بندی شده فوق که مورد آزمون قرار گرفته است برای دقت بیشتر محقق در نظر دارد متغیرهای ۲۶ گانه را در غالب تحلیل عاملی در مقاله‌ای دیگر مورد بررسی قرار دهد.

بحث و نتیجه گیری

الف) نتایج متغیرهای ۲۶ گانه

مسلم اینست که آزمون بعضی از سوالها که با محاسبه آماری معنی دار نبوده است نشان می‌دهد که طرح این قبیل سوالها در پژوهش‌های بعدی در اولویت نخواهد بود. یافته‌ها نشان می‌دهد که: ایجاد زمینه‌های اشتغال بیشتر برای جوانان در کل جامعه، در استادیوم ورزشی نیز اثر مثبت بجا می‌گذارد و چون بسیاری از نوجوانان حاضر در استادیوم بیکار معرفی شده‌اند، اشتغال در جامعه تا حد زیادی در تقلیل زشت‌گویی طرفداران نسبت به داور بازی اثر می‌گذارد و از خشونت آنان در ورزشگاه نیز می‌کاهد.

چون غالب درگیری‌های فیزیکی قبل و بعد از بازی در خارج از ورزشگاه نیز با حضور نوجوانان شایع‌تر می‌شود، است آموزش نوجوانان از طریق وسایل ارتباط جمعی متناسب، بسیار موثر خواهد بود. این آموزش برای نوجوانها با ذکر دلایل مربوط، پرتاب اشیاء به طرف بازیکنان را نیز تقلیل خواهد داد. آموزش برای خشونت‌زدایی است (که حتی در قالب هوکردن بازیکنان خودی هم بروز می‌کرده است) از طریق آموزش نوجوانان تعدیل می‌شوند. انجام مصاحبه‌های صمیمانه بین اعضای دو تیم در وسایل ارتباط جمعی (و یا مهمانی‌های مشترک دو تیم نیز) موجب خشونت‌زدایی فوتبال می‌شود.

علاقتمندی بیشتر به پیروزی ایران، در برابر گروه کشورهای عربستان، کویت و امارات که گاهی با رسانه‌های جمعی اوج می‌گرفته است با زمینه فرهنگی و سوابق مدنیت ایران در قبال کشورهای مزبور بی‌ارتباط نبوده است. وجود ضرب‌المثلهایی که ریشه در فرهنگ ما داشته است به اضافه تلاشی که گروه تیم‌های عربی مزبور هم از حیث بکارگیری کارشناسان بین‌المللی برای

ارتقاء تیمهای خود بکار گرفته‌اند و هم از بکارگیری تلاش جسمانی بیدریغ خود به نتایجی می‌رسیده‌اند، به شکل انگیزه‌هایی مؤثر برای ابراز بعضی خشونت‌ها در بین تماشاگران فوتبال در ایران ظهور و بروز می‌کرده است که در این بین، ویژگیهای جمعیتی از حیث شغل، درجات تحصیلی و سن جوان تماشاگر، در اوج‌گیری بعضی از بدرفتاریها و احتمالاً خشونت‌های موضعی مؤثر واقع می‌شده است. که به رحال برنامه‌ریزی منسجم را می‌طلبد تا در ابعاد تنظیم امور آموزش جمعی تماشاگران از طریق وسایل ارتباط جمعی و حتی کتابهای درسی و آموزش مدارس، لزوم وحدت جامعه بزرگ اسلامی، حفظ حیثیت بین‌المللی ایران و بالاخره حفظ و استمرار این مسابقه بین‌المللی برای ارتقاء جامعه ایران آموزشهای مستمری را طلب می‌کند.

- برای برخورد با نارسائیهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی که تا حد زیادی، (بطور خاص برای جوانان) موجب کم‌ارزش‌پنداری تماشاگران نسبت به خود گردیده است. هرگونه برنامه‌ریزی برای آموزش جمعی، ایجاد اشتغال برای جوانان و تنظیم امور اجتماعی هر چه بیشتر در جامعه ورزشی چاره‌ساز خواهد بود.

- رفع زمینه‌های خشونت نیروهای امنیتی که تا حد زیادی از کم‌ارزش‌پنداری تماشاگران نسبت به خود نشأت می‌گرفته است، بیش از همه آموزش ضمن خدمت مستمر نیروهای امنیتی را می‌طلبد، تا جایی که همه قشرهای جامعه مطمئن شوند مامورین انتظامی هیچ هدفی را جز خدمت به مردم از طریق ایجاد نظم هماهنگ همراه با جلب مشارکت تماشاگران استادیوم دنبال نمی‌کنند و در دیگر امور جامعه نیز علاقه‌ای به مارک‌زنی ندارند و بیش از تخلف‌گیری در اندیشه راهنمایی مردم می‌باشند.

- ایجاد اشتغال و رفع بیکاری به موازات آموزش محصلین مدارس در جهت تقویت و کاربردی کردن عزت و تبری نفس نوجوانان مؤثر است. به نحوی که حدود ۴۳٪ از حضار استادیوم که مشغول به تحصیل بوده‌اند هویت فردی و اجتماعی خود را بشناسند و ارزش وجودی خود را در صحنه ورزشی نیز تمرین و ممارست نمایند.

- خشونت ناشی از عکس‌العمل تماشاگران در برابر رفتار دقیق نیروهای امنیتی که تقریباً با تمامی عوامل دیگر همبستگی نشان داده است، نیازمند به یک سازماندهی مجدد و تعیین وظیفه مامورین امنیتی در سطوح مختلف است به نحوی که نه فقط با روشهای پیشرفته و مجهز بتواند مانع هر نوع خرابکاری احتمالی بشوند بلکه با اعمال اصول روانشناسی اجتماعی و برخورد منطقی و صمیمانه با قشرهای مختلفی که در استادیوم حضور می‌یابند، اعتماد و اطمینان مردم را نسبت به خدمتگزاری صادقانه نیروهای امنیتی جلب کنند.

- عدم زمینه‌های تخلیه هیجان‌ات گروهی که جمعاً با حدود ۲۰ عامل بستگی نشان داده است، حکایت از ضرورت برنامه‌ریزی جامعی دارد که قشرهای مختلف تماشاگر را در زمینه‌های گوناگون سرگرم نماید. تنوع هر چه بیشتر مسابقات ورزشی و مهیج ساختن برنامه‌های تربیت بدنی در مدارس، دانشگاهها، ادارات و شرکتهای مختلف بخش عمومی و خصوصی از یکطرف، جذب و مشارکت هر چه بیشتر جوانان در فعالیتهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی جامعه از طرف دیگر، امکان تخلیه هیجان‌ات گروهی را خواهد داد. برای مثال مشارکت جوانان در فعالیتهای فرهنگی که نمونه آن در جنب بعضی از مساجد شهرهای مختلف کشور (به شکل بهره‌گیری از استخر. نمایشنامه و فیلمهای متناسب‌تر، یا تجوید و تفسیر قرآن و یا مکالمه زبان‌های خارجی و غیره)، برای جذب جوانان به مساجد به اجرا در آمده است زمینه تخلیه هیجان‌ات گروهی را نیز فراهم می‌کند و خشونت‌گرایی تماشاگران فوتبال را نیز تقلیل خواهد داد. یعنی رفع موانع زمینه‌های تخلیه هیجان‌ات جوانی، خشونت‌گرایی در فوتبال را نیز محدود می‌سازد.

- روند انتقال بعضی اختلافات و روابط نامطلوب اعضاء خانواده به استادیوم ورزشی و ابراز خشونت در فوتبال که همبستگی شدیدی با باورهای مذهبی داشته است، حکایت از نقش مذهب برای کنترل خشونت دارد. گوئی که باورهای مذهبی به تنظیم روابط اجتماعی حتی در استادیوم ورزشی کمک می‌کند. اینست که تا مدتی بعد از افتتاح مسابقه و قرائت قرآن که آرامشی را حاکم می‌سازد آنچنان خشونت چشم‌گیری در مسابقات ملاحظه نمی‌گردد.

- همبستگی تقریبی باورهای مذهبی با تمامی عوامل مؤثر در خشونت، حکایت از لزوم بهره‌مندی بیشتر جامعه ورزشی از معتقدات مذهبی دارد. بدین معنی که اگر تاکنون سهل‌انگاری‌هایی در جهت پرورش مذهبی جامعه جوان صورت گرفته است و یا برای گرایشهای دینی جوانان زمینه‌سازی لازم نشده است، و یا در مواردی وازدگی ایجاد شده است با توجه به نقش آفرینی وسایل ارتباط جمعی، مدارس و دانشگاهها و حتی اثر عمیق محوطه‌های ورزشی در جهت تربیت دینی جوانان لازم است برنامه‌ریزی‌هایی تنظیم گردد. ارتقاء سطح سواد اثر غیرقابل انکاری در خشونت‌زدایی فوتبال داشته است به نحوی که مشاهدات حضوری از رفتار سامان یافته بعضی از پاسخگویان، نشان از سطح سواد عالی آنان دارد. اینست که تفکیک محل تماشاگران سطح کارشناسی و بالاتر (که حدود ۲۹٪ بوده‌اند) و شماره‌گذاری صندلیها و جایگاهها برای طبقه تحصیل کرده، یکنوع مصونیت از خشونت در قبال قشرهای تحصیلی پائین‌تر می‌تواند باشد. که زمینه را برای شماره‌گذاری صندلی تمامی استادیوم نیز مساعد

خواهد ساخت.

- همبستگی حضور بانوان در ورزشگاه با حدود ۱۸ متغیر از دید روانشناسی اجتماعی قابل توجه است. بخصوص که پاسخگویان به پرسشنامه در مصاحبه می‌گفتند مسلماً با حضور بانوان از اغلب نمودهای خشونتی اجتناب خواهند کرد. تعدد همبستگی و نیز بیشترین همبستگی‌های مربوط، نشان دهنده این نکته است که بسیاری از تماشاگران، مراجعه به استادیوم را برای وقت‌گذرانی (و اکثراً تنها تفریح خود) ترجیح داده‌اند و چون آنچنان تمایلی برای ابراز خشونت هم نداشته‌اند حضور بانوان را زمینه‌ساز حذف خشونت تلقی کرده‌اند.

- تعدد همبستگی خدمات‌رسانی با عوامل مؤثر در خشونت فوتبال، گویای این واقعیت است که تنها تنظیم انواع خدمات‌رسانی توسط فدراسیون (همچون امور سرویس‌های بهداشتی، آب آشامیدنی متناسب، نظافت عمومی جایگاهها و محوطه‌سازی مناسب، جلب مشارکت نظافتی و بهداشتی، فروش اقتصادی (اغذیه و نوشابه) و غیره) هم همکاری مؤثرتری برای تامین رفاه تماشاگران خواهد بود و اثر مثبتی بر خشونت‌زدایی تماشاگران خواهد داشت.

- همبستگی شدید حرفه‌ای شدن فوتبال با طرفداران هیجان در فوتبال (که گاه به دنبال آن خشونت می‌روید) حاکی از آنست که برنامه‌ریزی شرایط بازی به نحوی که در حین ظهور هیجان در مسابقات فوتبال خالی از خشونت باشد در اولویت است. بخصوص که بعضی معتقدند ممکن است حرفه‌ای شدن فوتبال (و به دنبال آن توزیع پرچم، لباس و تراکت و غیره) بین طرفداران یک تیم زمینه ظهور بیشتر خشونت را روایی بخشد. با همه احوال حرفه‌ای شدن فوتبال به همراه کنترل‌هایی برای منع ابراز خشونت زمینه‌ساز موفقیت بیشتر فوتبال‌بست‌ها نیز می‌گردد.

- شدت و دامنه همبستگی‌های خشونت هیجان‌زا با دیگر عوامل مؤثر بر خشونت، نشان از ضرورت بقاء هیجان، در بازیها دارد، مشروط به اینکه خالی از هرگونه خشونت در مسابقات فوتبال باشد که باز هم بر لزوم برنامه‌ریزی برای تفکیک این دو مقوله، تاکید می‌گردد.

- دامنه خشونت تفریح‌زا (بر اساس این پژوهش) به حد نگران‌کننده‌ای رسیده است. به همین دلیل است که زمینه‌سازی برای تفریحی کردن هر چه بیشتر مسابقات فوتبال و خشونت‌زدایی این تفریح سودمند، از جمله برنامه‌های سازنده تربیت‌بدنی کشور خواهد بود.

- وضعیت شغلی تماشاگران که سخت تحت تاثیر درجات تحصیلی آنان بوده است مؤید این نکته است که در بین تماشاگران نیز تحصیلات بالاتر امکان اشتغال آنها را بیشتر کرده است. اما از آنجا که آمار محصلین و بیکاران نیز در این طبقه‌بندی وضعیت شغلی قابل ملاحظه

(۴۳٪+۱۷٪) بوده است، و فور دو قشر محصل و بیکار (۶۰٪) امکان خشونت‌گرایی را دامن می‌زده است. اینست که ایجاد اشتغال بیشتر یادآور زمینه خشونت‌زدایی در فوتبال خواهد بود. - همبستگی نسبتاً بالای درجات تحصیلی با باورهای مذهبی حکایت از لزوم شیوع بیشتر آموزش‌های مذهبی و مؤثر کردن باورهای دینی برای کنترل خشونت دارد که ممکن است آموزش‌های مذهبی بیشتر خشونت‌زدایی را تقویت نماید.

- همبستگی طبقات سنی جوان (که بیش از ۶۴ درصد تماشاگران را تشکیل می‌داده‌اند) با نارسایی‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، مصرف مواد آتش‌زا، با شیوع درجات تحصیلی پایین‌تر تماشاگران، نشانگر این نکته است که با وجود سن آشوب‌پذیری جوانان، هرگونه برنامه‌ریزی برای رفع نارسائیهای فرهنگی و ارتقاء تحصیلی و حتی آموزش از طریق وسایل ارتباط جمعی برای احتراز از مواد آتش‌زا زمینه خشونت‌زدایی از این جوانان را نیز مساعدتر می‌سازد.

ب) نتایج دسته‌بندی و بررسی چند متغیره

بر اساس یافته‌های دسته‌بندی شده (چند متغیره) همبستگی عوامل فیزیکی با اولویت عوامل فرهنگی حاکی از ضرورت رسیدگی به امور فرهنگی، خصوصاً ارتقاء سطح سواد و بهره‌گیری از وسایل ارتباط جمعی در جهت ارزشمندی احراز هویت و شخصیت برای نوجوانان و تقویت باورهای اعتقادی است که اغلب مانع زشت‌گویی تماشاگران فوتبال می‌شود و پافشاری بر بروز عواطف خشونت‌زادر میادین ورزشی را تقلیل می‌دهد. همچنین مانع بروز عامل فیزیکی برای مصرف مواد آتش‌زا، یا درگیری قبل و بعد از بازی و برناب اشیاء خواهد شد. رفع نارسائیهای فرهنگی اقتصادی و اجتماعی، اختلافات خانوادگی، احتمالاً حضور بانوان، خدمت‌رسانی بیشتر و گسترش زمینه‌های تفریحی تا حد زیادی در تقلیل خشونت میدانهای فوتبال مؤثر است و تنظیم برنامه‌های اجتماعی در جهت سامان‌دهی رسانه‌های جمعی، تخلیه هیجان جوانان و مصاحبه‌های صمیمانه بین تیمهای ورزشی خشونت جمعی فوتبال را کنترل خواهد کرد.

عوامل اجتماعی خشونت که همبستگی شدیدی با عوامل فرهنگی داشته است باز هم تداعی‌گر زمینه‌سازی فرهنگی و اصلاحات فرهنگی اقتصادی و اجتماعی تربیت بدنی کشور با عنایت به ویژگیهای جمعیتی است. لیکن همبستگی شدید عوامل اجتماعی با عوامل امنیتی و قانونی، توجه و برنامه‌ریزی مخصوصی را برای تنظیم امور امنیتی استادیوم ورزشی می‌طلبد.

همبستگی شدید عوامل فرهنگی خشونت که با تمامی ۶ عامل دیگر همبستگی کاملاً معنی داری داشته است. حاکی از آنست که برای خشونت‌زدایی فوتبال، ارتقاء فرهنگی به موازات زمینه‌سازی اجتماعی، اقتصادی و تجدید نظر جدی در امور امنیتی استادیوم ورزشی ضروری می‌باشد.

همبستگی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در بین دیگر همبستگی‌ها از نظر تعدد و شدت همبستگی در حد بالا و کم‌نظیری قرار داشته است. اعداد مربوطه نیز نشان دهنده این واقعیت است که وقتی سه عامل مزبور همراه شده‌اند با وجود متفاوت بودن مقوله‌های زیر مجموعه هر یک از دسته‌بندی‌ها، دسته عوامل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی همچون دسته‌ای از چوبهای نازکی که بر روی هم قرار گرفته است، همبستگی قوی و کاملاً متمایز و چشم‌گیری یافته است و به همین دلیل است که برای خشونت‌زدایی فوتبال نیز برنامه‌ریزی برای رفع مشکل زیرمجموعه دسته عوامل فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی در اولویت خاصی قرار می‌گیرد.

ظهور همبستگی معنی‌دار خشونت با ویژگیهای جمعیتی در رابطه با دسته عوامل فرهنگی یا اجتماعی نشان دهنده اثر عمیق ویژگیهای جمعیتی بر ابراز خشونت و نیز اثرپذیری جمعیت حاضر از مجموعه عوامل مزبور است. بدین معنی که جوانی، مراتب تحصیلی و شغلی جمعیت تماشاگر فوتبال، نقش تعیین‌کننده‌ای در بروز خشونت فوتبال داشته است و هرگونه تغییر در ویژگیهای جمعیت حاضر در استادیوم (سنی، جنسی، تحصیلی و شغلی) کمیت و کیفیت ابراز خشونت را تغییر خواهد داد (مثلاً با حضور میانسالان و سالمندان یا زنان در مسابقات خشونت‌زدایی آسانتر خواهد شد).

از آنجا که همبستگی شدید امور اقتصادی و حرفه‌ای شدن، نقش مؤثری در جهت تغییر شرایط فرهنگی اقتصادی و اجتماعی در محدوده ابراز خشونت داشته است، استفاده از راهکارهای مناسبی که به حرفه‌ای شدن فوتبال خالی از معایب آن می‌انجامد، زمینه خشونت‌زدایی را مساعد خواهد ساخت.

همبستگی شدید امور قانونی و امنیتی با عوامل فرهنگی و سپس اجتماعی دال بر آنست که برای برقراری انتظامات موفق نیز باید از زمینه‌های تربیتی روانشناسی و فرهنگی مردم جامعه با روشهای متناسب تر جامعه و تنظیم ارتباطات مردم در جامعه ورزشی با روشهای متناسب هر قشر از تماشاگران و تنظیم ارتباطات لازم برای آنان سود جست.

نتایج کاربری مدل تحقیقی، معروف به کارنو و لسول با نام تحلیل محتوایی (اگرچه معمولاً برای محتوای جرایم استفاده می‌شود) در قالب زیر نیز قابل بررسی می‌تواند باشد:

۱) فرستنده یا اعمال کننده خشونت؛ ۲) محتوا و علل بروز خشونت؛ ۳) گیرنده یا قربانیان خشونت؛ ۴) وسیله ارتباطی و بروز خشونت و ۵) اثرات و نتایج خشونت که در الگوی زیر ارائه می شود.

۱) اعمال خشونت: با مرور نتایج نظری مرتبط و دسته بندی متغیرها و نکاتی از انگیزه های کم و بیش موثر در خشونت فوتبال مطرح شده است که در زیر به بعضی از آنها اشاره می گردد: شیوه های خشونت از نظر تماشاگران، بر اساس همبستگی هایی محاسبه شده است. شیوه های تأیید شده اعمال خشونت تماشاگران از طریق ۹ متغیر، مصرف مواد آتش زا، زشت گویی تماشاگران به بازیکنان حریف، زشت گویی لفظی بین طرفداران دو تیم، زشت گویی نسبت به داور بازی، درگیری فیزیکی بعد و قبل از بازی در خارج ورزشگاه، پرتاب اشیاء به طرف بازیکنان، هو کردن بازیکنان خودی، خطدهی رسانه ها و قهرمان پروری کاذب و علاقمندی شدید به بردن ایران در برابر تیم های عربی که در حین مسابقه شیوه های خشونت را پدیدار می کرده است همگی آنها ابزار اعمال کننده خشونت چشمگیری بوده اند.

۲) علل خشونت: برای پیشگیری از علل خشونت از نظر تماشاگران کنترل متغیرهای ۸ تا ۱۵ و ۲۲ تا ۲۶ (پرسشنامه پیوست موثر خواهد بود)، بویژه که علل عمده خشونت در فوتبال نقش روزنامه از جمع وسایل ارتباط جمعی و نارسایی فرهنگی اقتصادی اجتماعی، کم ارزش پنداری تماشاگران نسبت به خود، نبودن زمینه تخلیه هیجانات گروهی، بدرفتاری نیروهای امنیتی، اختلافات خارج از ورزشگاه، باورهای (گاه اندک) مذهبی تماشاگران، هیجان خشونت زا، حجم گستره بیکاران و محصلین در استادیوم و خاصه ویژگی جمعیتی و وفور مردان (۶۴٪) کمتر از ۲۵ ساله جوان از عمده ترین علل خشونت معرفی شده است.

۳) آسیب پذیران و قربانیان خشونت: تعصب در طرفداری از تیم ها اغلب موجب اختلاف خانوادگی شده است. مخدوش شدن لذت حاصله از مسابقه برای تماشاگران که تنها به تفریح فوتبال دلخوش ساخته اند، تفریح و تفنن آنان، جامعه ورزشی را به خطر انداخته است. بروز خودکشی دو پسر بچه ای که در پرورشگاهی در شهر تهران دست به خودکشی زده بودند همزمان با از دست دادن فرصت جام جهانی اخیر فوتبال ایران بود و یکی از آنها را که توانسته اند نجات دهند، علت خودکشی خود را تعلل مجریان در مسابقات فوتبال و ناکام ماندن مسابقات ایران

اعلام کرده است (اگرچه احتمالاً این پسر بچه در پرورشگاه تمامی تعلقات زندگی خود را منحصر به این مسابقات فوتبال کرده بود و چون والدینش را در اختیار نداشته تا از حمایت‌های لازم آنها برخوردار باشد آسیب‌پذیری بیشتری داشته است و از این جهت به خودکشی پرداخته است، مصاحبه تلفنی). با همه احوال به جرأت می‌توان گفت که قشر آسیب‌پذیر جامعه بیشتر قربانی خشونت‌های حاصله از فوتبال می‌شده‌اند.

۴) بروز خشونت در فوتبال: با ملاحظه سینمایی و یا از پیش نظر گذراندن شیوه‌های مختلف بروز خشونت در فوتبال باید دید عمده‌ترین شیوه خشونت فوتبال کدام است و فهرست پیشنهادات برای اصلاح هر یک چه خواهد بود. به این ترتیب مرور یافته‌های و نتایج آنها لاقلاً در قالب‌هایی که قبلاً مورد بررسی قرار گرفته‌اند زمینه‌سازی مناسب خواهد بود.

۵) پیامدها و اثرات خشونت در فوتبال: از جمله پیامدهای خشونت (از نظر تماشاگران) ظهور نارسایی‌های فرهنگی اقتصادی و اجتماعی در محیط ورزشی است که همواره با عکس‌العمل تماشاگران در برابر بدرفتاری نیروهای امنیتی مرتبط بوده است و به همراه محدود بودن زمینه‌های تخلیه هیجانات گروهی تماشاگران (که با ۱۸ علل دیگر نشانی از همبستگی تأیید شده وسیعی داشته است به تبعات آن بروز خشونت در فوتبال به خاطر هیجان جوان‌پسندان هم مورد تأیید آماری بوده است.

ارزشیابی بررسی خشونت در فوتبال در یک بحث کلی از خشونت‌زدایی در فوتبال قابل ذکر است که:

- با استفاده از نظر تماشاگران فوتبال برخی از فرضیات و سؤالات مربوط که همبستگی تأیید شده‌ای ندارند قابل حذف بوده‌اند.

- علاقمندی بیشتر به پیروزی ایران در برابر کشورهای عربی و ریشه‌های نارسایی فرهنگی، ضرورت توانمندسازی نیروهای امنیتی، ایجاد اشتغال، ارتقاء تحصیلی و زمینه‌های تخلیه هیجانات گروهی، اثر اختلافات خانوادگی در فوتبال، وجود باورهای مذهبی، حضور بانوان در ورزشگاه، خدمات‌رسانی، حرفه‌ای شدن فوتبال و تفکیک هیجان از خشونت در فوتبال همگی نیازمند به یک تحول فرهنگی است. که این مطلب با دسته‌بندی متغیرها و همبستگی چند متغیره نیز تأیید گردیده است.

- همخوانی یافته‌ها با فرضیه‌ها و سؤالات در اغلب نظریه‌های تماشاگران چشمگیر بوده

است.

- ارتباط یافته‌های پژوهشی مربوط به خشونت فوتبال در مرحله بررسی تماشاگران (شاید به دلیل گستردگی بیشتر تعداد نمونه) نسبتاً گویاتر بوده است.

میزان اعتبار یافته‌های پژوهشی خشونت وقتی به حد لازم خواهد رسید که در فصول مختلف سال و در مراکز استانهای کشور نیز دنبال گردد.

- میزان پاسخگویی اطلاعات با وجود مقاومت‌های ملاحظه شده نسبتاً مطلوب بوده است و با تجدید نظر در چند سؤال (در پرسشنامه) به پاسخگیری بیشتری نیز نائل می‌توان شد.

- مهمترین یافته‌های خشونت در فوتبال عبارتند از: الف) لزوم تفکیک هیجان از خشونت، ب) ایجاد زمینه‌های تخلیه هیجانات گروهی هر چه بیشتر، ج) سعی در اینکه فوتبال به عنوان یک ورزش نقش تامین سلامت افراد و جامعه را حفظ کند، د) نیروهای امنیتی با تلاش فرهنگی و مدیریت بیشتری جایگاه خود را احراز کنند، ه) سطح آموزش فنی، و) مدیریت و ز) فرهنگ برگزارکنندگان فوتبال نیز در حدی ارتقاء یابد که منجر به انتقال ناهماهنگی‌های درون میدان مسابقه به تماشاگران نگردد. و ک) بالاخره اینکه رشد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی تماشاگران موجب سلامت جسمانی، روانی و اجتماعی جامعه ورزشی ایران می‌گردد.

پیشنهادات

سوابق مطالعاتی نشان داده است که در فوتبال خشونت لازم نیست. فوتبال یک مسابقه ورزشی و تفریحی است. اگر می‌خواهیم از یک مسابقه تفریحی باصفا و صمیمیت لذت ببریم باید این طرز تفکر را «که فوتبال و خشونت ابداً همراه نیستند» در سراسر جهان اشاعه داده و پراکنده سازیم.

۱) با دوستان خود در مورد خشونت در استادیوم فوتبال بحث کنید.

۲) نمونه‌ای از این خشونت‌ها را در دانشکده و مدرسه خود معرفی و ارائه دهید و حتی به نمایش گذارید.

۳) در مورد خشونت در فوتبال (یا پژوهش و آموزش بیشتر) مطالب بیشتری بیاموزید و انتقال دهید.

۴) برخی جزوات مربوط به خشونت فوتبال را که در اختیار دارید تکثیر کنید و در اطراف محیط زندگی خود بین همسایگان و همکاران خود توزیع کنید.

(۵) اگر به کسی برخورد کردید که در استادیوم ورزشی بی پروا و یا ماجراجویانه، بی تربیت عمل می‌کند صراحتاً اعلام کنید، و بگذارید خوب بفهمد که همه می‌خواهند از جریان یک مسابقه صلح جویان و باصفا لذت ببرند و از تشنج و خشونت بیزارند.

(۶) و بالاخره به مجمع وانجمن بزرگ ورزشی خالی از خشونت پیوندید^۱.

تربیت خشم و خشونت جوانان، از طریق پرورش جسمی و اعمال ورزش برای تقویت مزاج و سلامت اعصاب و روان برای جوانان و نیز اجتناب از مجازات، عادت کردن نوجوان به تامل و تفکر، پرورش و تقویت اراده و تصمیم‌گیری بجای، استمداد از حس غرور خانوادگی یا ملی و هموطنی و بالاخره جلب توجه نوجوان به موضوعات متنوع و تازه از جمله این روشهاست که خشم و خشونت جمعی را کنترل می‌کند (دکتر سیاسی و نیز پایا ۱۳۷۹).

(۱) آنچه مسلم است اصلاح تربیت بدنی و خشونت‌زدایی فوتبال یا دیگر رشته‌های ورزشی پیشنهادی است که از طریق ریشه‌یابی‌های دقیق‌تر خشونت در فوتبال و (و دیگر ورزش‌ها) پی‌بردن به زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مربوط، این قبیل خشونت‌ها قابل پیشگیری است.

(۲) برای لذت بردن از این مسابقه ورزشی بهتر است همه جا از مضار این خشونت و ذکر نمونه‌های حاد داخلی و خارجی و نیز نتایج سوء خشونت در هر جای دنیا و حتی تکثیر جزواتی که مبین زیانهای ناشی از خشونت در فوتبال است مرسوم گردد، تا با اشاعه انواع آموزش‌های مربوط به خشونت‌زدایی، آسیب‌دیده‌گان خشونت در فوتبال تا حداقل ممکن کاهش یابند.

(۳) تشکیل کمیته‌ی ارائه راه حل‌های آموزشی برای استمرار آموزش تماشاگران از طریق وسایل ارتباط جمعی بویژه رادیو، تلویزیون به همراه برنامه‌ریزی‌های منسجم در جهت ارضای هیجان و اصلاح و تربیت خشونت تماشاگران.

(۴) بهتر است با ارائه بازی سنجیده بهانه‌ای به دست تماشاگران داده نشود که گاهی با یک انگیزه خشونت از طریق برگزارکنندگان، کنترل این تماشاگران کاری بس مشکل است.

(۵) توجه دادن مستمر تماشاگران به مزایا و محاسن مسابقات سنجیده و نیز نتایج تفریحی آن و اینکه از جمله هدف‌های این قبیل مسابقات هیجان‌زا ایجاد زمینه تفریح دلپذیر برای تماشاگران است مفید خواهد بود.

(۶) بهتر است با صمیمیت با افرادی که با بی‌پروایی محل لذت‌بردن از مسابقه دلپذیر

تماشاگران می‌شوند، خواسته شود همکاری کنند تا همگان از صفای حاکم بر استادیوم ورزشی لذت ببرند.

۷) ارتقاء سطح آموزش عمومی تماشاگران، حضور بانوان در استادیوم (بر اساس همبستگی دوندو یافته‌ها که در شهر کرمان نیز تجربه شده است) تنظیم هر چه بیشتر خدمات‌رسانی به تماشاگران و حرفه‌ای کردن فوتبال (خالی از تعصب‌های احتمالی) از جمله پیشنهادات اصلاح تربیت بدنی در رشته فوتبال می‌تواند باشد.

۸) برای جلوگیری از پیامدهای خشونت فوتبال به ارتقاء فرهنگی بسنده نشود و در جهت مدیریت و آموزش پیشرفته نیروهای امنیتی و برنامه‌ریزی در جهت فور و متعددسازی مراکزی که زمینه تخلیه هیجانات گروهی جوانان را فراهم می‌سازد تلاش گردد.

۹) پیشنهاد می‌شود با حضور مرتب مدیران، محیط ورزشی قانونمند تر گردد و با نظارت مستمر بر تماشاگران و ضابطین دادگستری (نیروی امنیتی) نکات آموزشی لازم دقیقاً مورد توجه قرار گیرد.

۱۰) انجام این گونه بررسی‌ها در فصول مختلف سال از نظر مقایسه زمانی و ارزش‌یابی پیشرفت برنامه‌های پیشنهادی بجا خواهد بود. مقایسه این بررسی‌ها در شهرهای مختلف کشور نیز زمینه ارزش‌یابی پیشرفت را مساعد خواهد ساخت.

مآخذ

- آزادارمکی و مهری بهار (۱۳۷۷)، بررسی مسایل اجتماعی ایران، موسسه نشر جهاد، چاپ اول، تهران.
- افتخاری، اصغر (۱۳۷۹)، خشونت و جامعه، تهران نشر سفیر.
- ایرانی (۱۳۷۹)، خشونت در فوتبال، مقاله منتشر نشده، سمینار.
- پایا، علی (۱۳۷۹)، نسبی‌گرایی معرفتی و خشونت‌ورزی در صحنه عمل اجتماعی، نشریه کیان با یادداشت‌های گروه فلسفه دانشگاه تهران، مجله کیان شماره ۴۷، ص ۳۶.
- تاوریس، کارول (۱۳۷۰)، روانشناسی خشم، ترجمه تقی‌پور ۷ درودی، تهران.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۸۰)، سمینار انقلاب و اصلاحات، مقاله منتشر نشده، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- جلونگر، حسن (۱۳۷۴)، بررسی پرخاشگری دانش‌آموزان پسر ورزشکار و غیرورزشکار ۱۴-۱۵ ساله ناحیه ۱ آموزش و پرورش اصفهان، دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه تهران.
- حامدی، ربانی (۱۳۴۵)، فرهنگ سعدی.
- حسینی، مقاله منتشر نشده (۱۳۸۰)، سمینار آسیب‌شناسی ایران، دانشکده علوم اجتماعی تهران.
- خضرای، سیاوش (۱۳۷۹)، سهراب و استقلال، تهران.
- دلاوری، ابوالفضل (۱۳۷۸)، ریشه‌های خشونت و بی‌ثباتی در ایران، دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- رضانی، فریبرز (۱۳۷۲)، بررسی انواع صدمات ورزشی، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۷)، روشهای تحقیق در علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ اول، تهران.
- سیاسی، دکتر علی‌اکبر (۱۳۲۱)، روانشناسی تربیت، تهران.
- صدیق سروستانی (۱۳۷۹)، فراتحلیل آسیب‌شناسی اجتماعی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۵، دانشگاه تهران.

- کازنو، ژان (۱۳۶۷)، جامعه‌شناسی وسایل ارتباط جمعی، ترجمه دکتر باقر ساروخانی و دکتر منوچهر محسنی، موسسه اطلاعات، تهران.
- گاستن، بوتول (۱۳۶۳)، خشونت - ستیزه‌شناسی، ترجمه پویان، تهران.
- نیک‌پی، شیرین (۱۳۷۰)، مقابله با اعمال خشونت‌آمیز، کنوانسیون ایمنی در دریانوردی، دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- هلاکویی، فرهنگ (۱۳۵۶)، جامعه امروز، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی، نشر جلالی.
- هنری، حبیب (۱۳۷۲)، بررسی و شناخت ناهنجاریهای وضعیتی دانش آموزان ورزشکار سراسر کشور، دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- قرآن کریم، سوره آل عمران، آیه ۱۳۴.

- <http://www.soccergaming.com/articles/violenceinsports/>
- Oxford Advanced Learner's Dictionary, 1996 .
- The Shorter Oxford English Dictionary (Vols 1 and 2) , 1996.